

Aida Brenko, Mareta Kurtin i Vesna Zorić. "Kapa dolje!" Priča o (ne)pokrivanju glave. Zagreb, Etnografski muzej, 24. rujna 2019. – 31. prosinca 2020.

Prikaz izložbe

S obzirom na činjenicu da su prvi predmeti u fundusu zagrebačkoga Etnografskog muzeja bile ženske kapice odnosno poculice koje su i danas među najbrojnim predmetima, čini se logičnom odluka da prošlogodišnji jubilej – stogodišnjicu rada ova ustanova obilježi i izložbom posvećenom upravo toj građi – pokrivalima za glavu. Inicijalna se odluka o trajanju izložbe tijekom cijele 2020. godine u pandemijskim uvjetima, dodatno otežanima i nenadanom prirodnom nepogodom koja je pogodila Zagreb, pokazala dalekosežno razboritom. Dok traju pokušaji saniranja štete “potresenih” temelja historicističkoga identiteta grada, obnove uništenih muzejskih zgrada i normalizacije društvenih interakcija, tema izložbe je neobično živo aktualizirana slijedom stvarnih događaja u atmosferi neizvjesnoga očekivanja oporavljene vizije budućnosti. Odjednom je i na privatnom i na javnom planu ključno pitanje postalo pitanje glave koju u nesigurnim okolnostima nije teško izgubiti, a svakako ju treba znati sačuvati.

U uvodnom tekstu izložbe kustoska perspektiva ovoga projekta ambiciozno je zacrtana: “Pokrivanje ili otkrivanje glave može izražavati složena moralna značenja, vjersku, nacionalnu ili klasnu pripadnost, ekonomski položaj, zanimanje, spol, dob, bračno stanje ili sudjelovanje u ritualu na način koji obvezuje i primorava. Te funkcije pokrivala bitne su za zajednicu jer pokrivanje uvjetovano pukom fizičkom potrebom gotovo da i ne postoji...”. Autorice izložbe mr. sc. Aida Brenko, Mareta Kurtin i Vesna Zorić temi su prišle slojevito, što se ogleda u konciznoj koncepcijskoj strukturi izložbe koja dosljedno i pregledno provlači konce različitih razina funkcionalnoga, simboličkoga i materijalnoga statusa pokrivala za glavu kao muzejskoga predmeta, ali i kao određena komunikacijskog alata u povijesno varijabilnoj strukturi običaja svakodnevnoga života, koji se dotiče različitih kulturalnih konteksta Hrvatske, Europe i svijeta. Sve su tematske cjeline izložbe (Zaštitna uloga pokrivala, Magijska uloga pokrivala, Status djevojke, Kosa i ukrašavanje, Svadbena oglašnja, Status žene, Vjerski kontekst, Materijali i tehnike, Pokrivanje i identiteti, Povijest klobučarskog obrta, Klobučarski obrt i alat, Kitničarski obrt, Zagrebački klobučari i kitničarke, Primjena klobučarskog i kitničarskog umijeća u modi i dizajnu) popraćene kratkim i informativno bogatim obrazloženjima o namjeni i ulozi izloženih predmeta. Tijek iznošenja tema kreće se od bazičnih prema kompleksnijim ulogama koje su pokrivala za glavu imala nekada u ruralnim zajednicama Hrvatske te diljem regije (BiH, Crne Gore, Srbije, Makedonije i Albanije), preko ukazivanja na statusni značaj koji različitim pokrivalima za glavu pridaju vjerske zajednice ili razna “urbana plemena” diljem svih kontinenata, a završava prikazom uloge koju modni šeširi ili objekti za glavu imaju u modernoj građanskoj kulturi Zagreba te prikazom radova relevantnih suvremenih zagrebačkih dizajnera šešira.

U skladu s obljetničkim karakterom izložba se otvara svojevrsnom tematskom kronologijom Etnografskoga muzeja, u kojoj je iznesena muzeološka perspektiva o relevantnosti izložene građe i teme pokrivala za glavu u stručnom radu ove muzejske institucije od njezinih početaka. Unatoč linearnom redosljedu kronologija nema striktnu formu vremenske crte, nego se gradi po sistemu grupiranja informacija oko definiranih vremenskih točaka i značajnih ličnosti, što je u likovnom postavu riješeno tako da su dokumentarni podatci (tekstovi i fotografije) postavljeni na valjkaste volumene kojima se ostvaruje ritmična dinamika u preglednosti sadržaja i održanju fokusirane pozornosti posjetitelja na ovaj tip podataka, koji sami po sebi nemaju vizualnu dojmivost artefakata i zahtijevaju čitalačku koncentraciju (zbog toga su možda slova mogla biti krupnija). Izvirujući iz plohe zida poput vremenskih kapsula, ti volumeni nose, među ostalim, i podatke o osnutku muzeja i značajnom doprinosu njegova prvoga ravnatelja, industrijalca Salamona Bergera koji je zaslužan za formiranje fundusa narodnih nošnji i pokrivala za glavu, doznajemo o razlozima sabiranja, ali i o inspirativnom značaju tih predmeta u poimanju i osnaživanju koncepta nacionalne umjetnosti oko 1900. godine, o čemu svjedoči tadašnja moda fotografiranja u narodnim nošnjama za kojom su se povelili i građanski slojevi društva. Dokumentarni zapisi i fotografije informiraju nas o terenskim i znanstvenim doprinosima avantura sabiranja, poput one čamcima po rijeci Kupi, koju je predvodio kustos Vladimir Tkalčić 1923. godine. Kroz pregled doprinosa pojedinih ravnatelja i kustosa (Ivo Franić, Milovan Gavazzi, Marijana Gušić, Jelka Radauš Ribarić) naznačene su promjene metoda interpretacije i prezentacije pa i jasno iskazan suvremeni pomak interesa prema svakodnevnom životu svih društvenih slojeva i sa stajališta kulturne antropologije, što je motiviralo osnivanje Zbirke suvremene odjeće 2014. godine.

Od uvodnoga teksta, u kojemu se iznose osnovni ciljevi istraživanja i poruke izložbe, preko specifično obrađene kronologije muzeja strukturirane prema osnovnoj tematskoj okosnici, kroz zasebna izložbena poglavlja i podteme koje se bave izlaganjem glave u različitim identitetskim formacijama, od tradicijskih okvira do suvremene mode, ocrta se široki horizont fenomenološkoga osjećaja za temu autorica izložbe. Na početku izložbe iznose se dva temeljna aspekta shvaćanja zaštitne uloge pokrivala za glavu – praktični i simbolični, koji su u povijesti ljudske civilizacije prisutni od drevnih vremena. U prvoj su vitrini izloženi različiti tipovi bazičnih pokrivala za glavu korištenih u regijama Hrvatske (Konavle, Petrinja, Čazma, Samobor, otoci Pag i Silba), u BiH, Vojvodini, Crnoj Gori, ali i na području Kavkaza ili Afrike, prilikom rada na otvorenom u različitim vremenskim uvjetima. Dok neki predmeti poput pastirske kapuljače iz Topola ili kavkaskoga *bašlika* zadivljuju organskim jedinstvom oblika i materijala te jednostavnošću govora formi posve imponiraju suvremenom senzibilitetu, drugi iznenađuju bizarnošću odabira materijala, poput kape od ježa iz Samobora. Izrađeni u domaćinstvima za vlastite potrebe od različitih materijala (slame, vlatic travne, kore drveta, životinjske kože te tekstila biljnoga i životinjskoga podrijetla) oni se odlikuju skromnošću, a u drugoj vitrini su izloženi predmeti apotropejske namjene kojih izgled obiluje “ekscentričnim” izvedbama i materijalima – različitim perjem, korištenjem određenoga bilja, životinjskim zubima, koraljima i školjkama ili novčićima.

U idućoj cjelini kroz tri vitrine doznajemo više o ulozi koju su pokrivala imala na različitim područjima Hrvatske u označavanju dobnoga i društvenoga statusa žena u različitim životnim fazama kroz mladenaštvo, vjenčanje te u bračnom statusu. Zanimljiva je uloga koja se tradicijski pridavala kosi kao osobitom znaku ženske ljepote, zavodljivosti i intime, na što upućuju različiti običaji vezani za obavezu pokrivanja, rezanja ili čak brijanja kose udanim ženama u nekim dijelovima Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Albanije. Upravo je nepokrivena glava, kojom se izlagao njezin najvažniji ukras – kosa, bila simbol razlike između djevojaka i udavača te je već i sama promjena frizure vrijedila kao smisleni komunikacijski signal u zajednici. Zanimljivo jest da se upravo u formama frizure očituju istovremeno elementi tako osobne prirode kao što je status spolne zrelosti s identitetom zajednice. Naime, po broju pletenica kao i načinu njihova oblikovanja prepoznaju se regionalne i lokalne specifičnosti kraja. Izloženi predmeti u tim cjelinama prikazuju široku diferencijaciju u boji ili količini ukrasa te načinu vezivanja marama, kojima se isticala spremnost za brak. Ističe se pano s primjercima vrijednoga orijentalnog nakita za kosu od plemenitih metala, legura, poludragoga kamenja, staklenih imitacija dragulja, novčića, koji se aplicirao na već ukrašene kapice i rupce, a nerijetko se uzdalo i u njegovu apotropijsku funkciju. Kompleks običaja kojima se nalaže pokrivanje glave žena, ali i muškaraca, obrađen je i sa stajališta vjerskoga konteksta obuhvaćajući povijesne ideološke temelje takvih naloga u svim trima abrahamskim religijama, u suradnji s Islamskom zajednicom i Židovskom vjerskom zajednicom "Bet Israel" u Zagrebu. Autorski tim ne bježi od kritičkoga podcrtavanja činjenice da se u konstrukciji vjerskih identiteta miješaju sastavnice osobnih i kulturalnih identiteta te je stoga mjesto u ovoj cjelini pripalo i kostimu Sluškinje iz serijala inspiriranoga romanom Margaret Atwood "Sluškinjina priča" (*The Handmaid's Tale*) iz 1986. godine, koji je danas postao svojevrsnim simbolom borbe za prava žena diljem svijeta. U cjelini pod nazivom Pokrivanje i identiteti grupirana su pokrivala za glavu po ključu iskazivanja jedinstva zajednice u duhu jačanja osjećaja nacionalne pripadnosti (ilirska kapa, pokrivala ukrašena trobojnicom ili šahovnicom, prigorski šešir, šibenska i lička kapa) ili izricanja političke orijentacije, poput Mao Ce-tungove kape ili marame *palestinke* ili pripadnosti supkulturnim grupama. Predstavljen je i segment dugovječne obrtničke zagrebačke tradicije klobučarstva s predmetima poznatih obiteljskih obrta Kobali, Cahun, Škrgatić, Horvatić i Šešir d.o.o, a kao zasebna cjelina se ističe vrijedan naglasak na tehnološkom aspektu putem prikaza kalupa i alata korištenih za izradu šešira iz Zbirke tradicijskih obrta Etnografskoga muzeja, koje su muzeju darovali Jovan Balaban, voditelj sekcije šeširdžija Saveza hrvatskih obrtnika (1930-ih godina) te Ivan Horvatić, zagrebački kapar i klobučar (2017). U dionici suvremenoga dizajna odnosno mode predstavljeni su radovi umjetnica i umjetnika poput Staše Čimbur, Silvia Vujičića, Tihane Mikše, Josipe i Marijane Bronić te Madame Demode (Viktorije Vržesnevske), koji se prema zadatku oblikovanja nosivih pokrivala za glavu odnose sasvim emancipirano, posežući za metodom eksperimenta i dekonstrukcije tradicionalnih formalnih i identitetskih obrazaca, iako u tehnologiji izvedbe poštuju rafinman tradicionalne vještine.

Već i naslov izložbe upućuje na neraskidivost veze između materijalnih elemenata, kao što je kapa, s fluidnim i povijesno nepostojanim elementima kulture, kao što su običaji

ili identiteti odnosno različito individualno motivirane potrebe za pokrivanjem glave. Pročišćenost likovnoga postava dizajnerskoga tandema Katarine Perić i Ive Hrvatin, zaduženoga i za vizualni identitet te grafički dizajn kataloga izložbe, ostvaruje idejnu sukladnost sadržajnoj koncepciji. Fokusiran naglasak na artikulaciji ideje o materijalnosti nematerijalnoga uočljiv je već pri prvom pogledu na vitrine. Zrcalne plohe koje su korištene za apliciranje na tzv. "lica" također crnih unificiranih modula za izlaganje u formi glave, imaju vizualno i simbolički dojmljiv učinak, koji iskazuje motivaciju za takav tip odluke u želji da se promatrača potakne na auto-refleksiju. Jednostavna rješenja u izboru scenografskih elemenata svode se na nekoliko pažljivo izabranih elemenata – zrcala pozivaju na refleksiju, crna boja zidova anulira dojam prirodne prostornosti izložbenoga prostora, čime je ostvaren efekt kontrolirane usmjerenosti pozornosti posjetitelja na sadržaj izložen u vitrinama te je istaknuta izražajnost dokumentarnih crno-bijelih fotografija korištenih u vidu povećanja na pozadinama vitrina.

Na izložbi su prezentirani predmeti većinom iz fundusa muzeja, a posudbama iz privatnih zbirki ili iz osobnoga vlasništva nadopunjene su cjeline posvećene suvremenoj obrtničkoj i dizajnerskoj produkciji, što je razumljivo s obzirom da je u tom segmentu građe muzeja fundus manjkav zbog tradicionalno primarne etnološke orijentacije. O studioznom pristupu autorskoga tima kustosica govori katalog izložbe, koji i pri letimičnom pogledu izriče monografske ambicije svojim opsegom, a sadržajem daje primjer savjesne i cjelovite istraživačke i stručne obrade. Za kraj, sa stajališta *project managementa* zanimljiva je također činjenica kako je iz ovoga projekta izrasla ideja o godišnjem ciklusu manjih izložbi, koje su prema inicijalnom planu trebale prezentirati manje privatne zbirke ljubitelja modnih šešira i pokrivala za glavu iz čijega je vlasništva posuđen dio građe za izložbu, što je ujedno rezultat istraživačkih priprema za izložbu. Do sada je realizirana izložba pod nazivom "Memories Are Made Of This – Šeširi iz privatne kolekcije Đurđe Tedeschi" otvorena 15. studenoga 2019., u izložbenoj rotondi koja se nalazi u kupolnom dijelu zgrade. Namjera da se, koliko je moguće, kapitaliziraju svi naponi uloženi u složene pripreme ovako kompleksnoga projekta – od dugotrajnoga istraživačkog rada do razvoja opsežne mreže kontakata koja je osim privatnih posuditelja uključila i vjerske zajednice (Islamska zajednica u Hrvatskoj i Židovska vjerska zajednica "Bet Israel" u Zagrebu) te civilne udruge (udruga Solidarna), daje mogućnost da se u muzeju stvori atmosfera aktivnije, promišljenije i dinamičnije komunikacije s publikom.

Jasmina Fučkan